

KOCSI GYÖRGY

TÖRTÉNETKRITIKA ÉS POZITÍV JÖVŐ SZEMLÉLET A DEUTERONOMISZTIKUS TÖRTÉNETI MŰBEN

TARTALOM: 1. Elöljáróban; 2. Pentateuchus történetkritikája és pozitív jövő szemlélete; 3. Általános evidenciák a DTM-ben; 4. A DTM történetiségének jellemzői; 5. A tóra megtartása mint a jövő minőségének záloga a DTM-ben; 6. Kritika és jövő Sámuel meghívásában; 7. Hogyan ítélik meg a királyokat a DTM-ben, és mikor ígérenk nekik jövőt? 8. A bűnbánat lehetővé teszi a jövőt? 9. Összegzés.

1. Elöljáróban

A mi történelem fogalmunk nem adekvát az orientalista történelem felfogással, így a bibliaival sem.¹ A régi közel-keleti világban ilyen fogalmak helyettesítik a történelmet, mint idő, sors, út és szó (ige). A történelem, azaz a sors, az istenek kezében van, mert ők határozzák meg. Az orientalisták és a biblikusok ilyen fogalmakat vezetnek be a történelem fogalma mellett, mint metahistoria (Übergeschichte).² Ezzel jelezni akarják, hogy a földi történelemnek vannak földön túli irányítói is, akik fontosabb szereplők, mint maguk az emberek.³ Klaus Kochot követve röviden így mutathatjuk be e tényállást: „A királyfeliratok arról számolnak be, hogy a királyokat istenek választják ki. A háborúkat a főisten (például Assur) parancsára vezetik. A csatába Marduk és Istár kivonul az uralkodó oldalán. Ha azonban valamivel felbőszítik őket, akkor Marduk elhagyja az országot, és ellenséget hív a nyakukra. Ha azonban kiengesztelik, haragját lecsillapítják, megemlékezik a városról és behív egy üdvösséget hozó királyt.”⁴ Ezt az eljárást értjük a történelmen túli történe-

¹ Vö. CANCIK, H., „Geschichte”, in *NBL* I. köt., Zürich 1991, 809.

² Lásd KOCH, Kl., „Geschichte”, in *TRE* 12, Berlin – New York 1984, 571.

³ „Die gesamte altorientalische Historiographie ist religiös...” Vö. CANCIK, H., „Geschichtsschreibung”, in *NBL* I. köt., Zürich 1991, 814.

⁴ Vö. fentebb az 2. lábjegyzetben megadott helyet. (Ezt messzemenően igazolja az ún. Kúrosz-cilinder (in *AOT = Altorientalische Texte zum Alten Testament*, Berlin und Leipzig 1926. Zweite, völlig neugestaltete und stark vermehrte Auflage, Hrsg. Hugo

lemnek. A történelem igazi alanya az Ószövetségben maga Jahve, a nép csak másodlagos szereplő. Az emberi szubjektumok nem politikai vagy katonai hatalmuk révén hatnak, hanem pozitív vagy negatív erkölcsi magatartásuk által.⁵ A hetitáknál jelenik meg az igazi történeti beszámoló, amely szétrobbantja a száraz évkönyvek kereteit. A mítoszt és a legendát itt már számúzik a történetírásból.⁶ Az Ószövetség izzig-vérig történeti beállítottságú, hiszen a kánonba fölvetett könyveinek több mint fele történeti könyvekből áll. Igaz, hogy a Jahvista, de még a deuteronomisztikus történeti mű egyes darabjai is a mi fogalmainkkal nem nevezhetők történeti beszámolóknak.⁷ De igazat adhatunk Kl. Kochnak az Ószövetség – ellentétben a pogány mítoszokkal – nem tud az istenek keletkezéséről (theogonia), hanem egy nép keletkezése (ethnogonia) áll érdeklődése középpontjában.⁸

A téma vizsgálatát a Pentateuchusban jelen konferencián elvégezte Rózsa Huba professzor úr. Nekünk az a megtisztelő feladat jutott, hogy ezt az eszmélődést folytassuk. A témát rendkívül érdekesnek találtuk, mert a vizsgálódásra kiválasztott bibliai könyvekben, és a Biblia más részeiben megfigyelhető a történelem, a történelmi események kritikája, de ugyanakkor a sikeres jövő feltételeinek felvázolása is. Elemzésünk gerincét a deuteronomisztikus történeti mű (továbbiakban: DTM) fogja képezni, viszont röviden visszatekintünk a Pentateuchusra, de előre

Gressmann, 368kk. Vö. ezzel még Iz 45,1-7-t is. Vagy az angol nyelvű fordítását in Pritchard, J. B., anet (= *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 3rd edition with Supplement, Princeton, New Jersey 1969, 315kk. Továbbá lásd az újabb német kritikái kiadást in Kaiser, O. (Hrsg.), *TUAT* (= *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments*), Gütersloh 1984, Bd. I., 407kk.

⁵ Vö. KOCH, „Geschichte”, 572.

⁶ Vö. fentebb a 2. lábjegyzetben megadott helyet.

⁷ Hogy mit nevezhetünk történelemnek, erről azért nagyon megoszlanak a vélemények. Bernheim (1889), Bauer (1921) történelem teóriája így hangzik: „A történelem (historia) intellektuális forma, amelyben egy civilizáció számot ad a maga múltjáról”. J. Huizinga elképzelése szerint a történelmet különféle formában lehet közvetíteni, mert magába foglalja a történeti beszámoló különféle formáit: mondát, eposzt, emlékiratot, helyi évkönyveket, történeti kozmológiákat. Huizingánál nem feltétlenül kellékei a történetírásnak a terv és a cél vagy a nép, és főleg nem a van Seters által bevezetett nép-identitás. Vö. CANCIK, „Geschichte”, 810. És nem az érdeklí őket, hogy „tényleg úgy történt-e vagy sem”. Ez a modern történelem-felfogás elengedhetetlen kelléke, de a régi keletiek számára nem volt az (*f.i. mű*, 814: „...ob das, was die Texte berichten, »wirklich so« geschehen ist oder nicht, geht von einem modernen Vorverständnis aus, und trifft das Selbstverständnis altorientalischen Historiographen nicht”).

⁸ Vö. KOCH, „Geschichte”, 572.

tekintünk a Krónikás történeti művére is. A Bibliában megtalálható az idegen népek és a nagyhatalmak kritikája, most azonban elsősorban Izraelre koncentrálunk.

2. Pentateuchus történetkritikája és pozitív jövő szemlélete

Ha a bibliai szöveg kánoni sorrendjét tekintjük, akkor már az őstörténetben (Ter 1-11) elhangzanak *ígéret*ek a pátriárkáknak szóló ígéreteket megelőzően. Az őstörténet később keletkezett, mint a pátriárkák története (Ter 12-38), még akkor is, ha az őstörténet a dolog természetéből adódóan azt sugallná, hogy a legősibb szöveg az egész bibliai elbeszélésben, hiszen az emberiség legkorábbi idejéről szól.⁹ Az ígéretetek mindig Jahve büntetését követik, azzal vannak összekapcsolva az őstörténetben. A legelső ilyen ígéret az ún. protoevangélium (Ter 3,15), amely egy ivadék, tehát egyetlen személy megjelenését helyezi kilátásba, aki széttiporja a kígyó fejét. Nem véletlen, hogy az egyházatyák e helyet messiási értelemben fogták föl, és így a Paradicsom fájától a keresztfáig egy ívben látták az *üdvösségtörténetet*, ami a feltámadásban, az új életben végződik. A másik jelentős ív a vízözön történetétől indul ki, egészen a Jelenések könyvéig. Ádám és Éva lázadásával elharapózik a bűn, ami a vízözön büntetésében csúcsosodik, így maga a vízözön fölfogható az addigi emberiség kritikájának és büntetésének. De utána egy új világ jön létre Noéval és fiaival. Isten jövőt ad az új világnak: „Nem törölök el még egyszer minden élőlényt, ahogy megtettem. Mostantól fogva, *amíg a föld áll*, nem szűnik meg a vetés és az aratás, a hideg és a meleg, a nyár és a tél, a nappal és az éjszaka” (Ter 8, 21-22). A tudatosan dőlt betűvel szedett rész: *amíg a föld áll*, magával vonja azt az érzést, hogy nem fog örökké állni, hiszen ilyen ígéret nem is hangzik el. Hogy hogyan fejeződik be a világ,¹⁰ egy új vízözönnel vagy más módon, majd az apokaliptika fő témája lesz. Úgy mondhatnánk másképpen, hogy itt nyílnak meg először az apokaliptika lehetséges vízióinak zsilipjei. De ezzel a mondattal most mégis elsősorban a jövő nyílik meg egészen az

⁹ Vö. részletesebben is: KOCSI, GY., „Miként lett Jahvéból, Izrael Istenéből a népek Istene?”, in *Pannonhalmi Szemle*, 1 (2008) 3-14.

¹⁰ Ez a bibliai felfogás például ellentétes a mezopotámiai felfogással, mert az – Grayson, A. K. szavai szerint – nem ismeri a véget, hanem csak a kezdetet: „There (in Mezopotamia – megjegyzés tőlem) was a beginning in the distant past, but there was no middle or end; gods and men continued *ad infinitum*.” In *ABD*, vol. III., 210. – Lásd a „Historiography” címszót.

eszkatonig, a világ végéig. Annyit azonban megjegyzünk, hogy a világ apokaliptikus katasztrófája szintén egy új világba torkollik: a mennyei Jeruzsálembé, az új égbe és az új földbe (Jel 21-22), de természetesen ez a folytatás minőségileg más lesz, mint a vízözön utáni közvetlen történelem.

A Teremtés könyvének e két eseményét közrefogja az *átok és az áldás*, mert Ádám *miatt átkozott* lesz a föld (Ter 3,17-18 és 5,29 vö. még Róm 8,19-24). Előzőleg viszont Isten *megáldja* az első emberpárt. Tehát előbb van az áldás és utána az átok. *Kaint magát* már személyesen éri ez az *átok*: „ezért átkozott leszel” (Ter 4,11). Isten viszont őt is védi (4,14-15). A vízözön történetében először az átok jelenik meg, és az élőlények elpusztításában mutatkozik meg, mert az áldást, ami a Teremtés könyvében egyenlő a szaporodással,¹¹ lehetetlenné teszi. De maga az átok szó hiányzik, és az átoknak inkább a hatását, a gonosz emberiség elpusztítását mutatja be (Ter 6,5.6.13; 7). Az átok szó helyett az szerepel, hogy Isten megbánta, hogy embert teremtett. A vízözön után viszont Isten megáldja Noét fiaival együtt (vö. Ter 9,1). A két történetben tehát az átok és az áldás strukturálja a szöveget:

- (A) áldás (Ter 1,22.28) tengeri élőlények, madarak, ember
- (B) átok (Ter 3,14.17) kígyó és a föld
- (B) átok (Ter 4,11; 5,29) Kain és a föld
- (B) átok betöltése (Ter 6,5-7.13-14) eltörlés: ember, állat, csúszómászó, madarak
- (A') átok kikapcsolása (8.21) Az ember miatt nem átkozom meg többé a földet.
- (A) áldás (9,1.7) csak az embert áldja meg
- (A'') szövetség (9,9-16) Isten örök szövetséget köt az emberrel és minden élőlényel.

¹¹ WESTERMANN, CL., *Genesis*, Berlin 1985. (Lizenz Ausgabe – eredeti Neukirchen-Vluyn 1974/83.) Bd. I. 221.: „In diesem Segen haben die Menschen keinen Vorzug vor den Tieren; er ist die Kraft der Fruchtbarkeit, die die Fortpflanzung der Art ermöglicht; wie es ja auch das Segenswort unmißverständlich ausspricht.” Pontosan ebben az értelemben nyilatkozik RUPPERT, L., *Genesis*, 88. Helyesen mondja továbbá Zimmerli: „die Zeugungsfähigkeit des Menschen, die ihn mit der Tierwelt verbindet, sorgfältig abhebt von der Gottähnlichkeit und sie in ein besonderes Segenswort verlegt.” – „1. Mose 1-11, Urgeschichte”, in *Zürcher Bibelkommentare AT I.1.*, Zürich ⁵1991, 80.

De az átkot – ahogy itt láthatjuk – közrefogja az áldás, mintha az hangsúlyosabb lenne. Az átok jelzi, hogy a romlás fokozódik, a vízözönben csúcsosodik, de utána ismét az áldás felé mozdul el a történelem, sőt a vízözön után ez még megerősödik a szövetségkötésben. A szövetségkötés emberileg szólva magában foglalja, hogy a szövetséges a másik védelmében kész a halálra, ha szó elsődleges, katonai jelentését figyelembe vesszük. Feltűnő, hogy a Noéval kötött szövetség és áldás feltétel nélküli lesz. Isten ugyanis, amivel indítja az átkot, a vízözön büntetését (Ter 6,5-6), ugyanazzal az indokkal bocsát meg az embernek (Ter 8,21). Inkább Isten „változik”, hiszen emberileg szólva még nagyobb lesz a tűrő képessége, és túlárad benne a kegyelem.¹² Az áldás után főleg az erőszak megfékezésével törődik, mert a 9,4-6 versek uralkodó kifejezése a vér lesz. Az ember életét azzal védi, hogy ő Isten képmása. Azonban érdekes módon olyan feltételt már nem támaszt, mint az ősszülők esetében (a tiltott fa gyümölcseivel) tette. Hogy az ember „vérszomját” valamennyire kielégítse, megengedi az állati hús fogyasztását, de vér fogyasztását nem, mert továbbra is Isten marad az élet Ura. De azzal, hogy Isten Noét és fiait és minden élőlényt, ami a bárkában volt, megáldja – azaz a szaporodásukat biztosítja (8,17; 9,1) – a teremtett világ jövőjére szavaz, ezt még meg erősíti a szövetségkötéssel, ami az élőlények segítését és védelmét jelenti.

Az áldás és átok témáját – amit az emberiségre alkalmazott a Teremtés könyve – a Deuteronomium majd egy népre alkalmazza híres 28. fejezetében. Ahogyan a paradicsomi boldogság feltételes, és Isten parancsának betartásától függ, úgy Izrael népének boldogulása és jövője is feltételes: „*Ha* hűségesen hallgatsz az Úr, a te Istened szavára, és lelkiismeretesen szem előtt tartod minden parancsát, amelyet ma adok neked... mind rád szállnak és teljesednek a következő áldások, *ha* hallgatsz az Úr, a te Istened szavára” (MTörv 28,1). E fejezetben 28,15-től azután, ha Izrael nem hallgatna az Úr törvényére, akkor jönnek az átkok (28,15-68). Érdekes, hogy mindegyik történetben egy parancs vagy a törvény (tóra) megtartása a próba, a feltétel.¹³ Megjegyezzük: az átkok listája messze hosszabb, mint az áldásoké. Ez valószínűvé teszi, hogy

¹² KOCSI, GY., „Mit is jelent az, hogy Isten megbánta?”, in *Ünnepi köszöntő Tarjányi Béla 60. születésnapjára*, Budapest 2003, 103-114. Főleg 110-111.

¹³ A rabbi között elterjedt az a nézet, hogy az ősszülőknek is a tórárt kellett volna megtartaniuk a Paradicsomban. JACOB, B., *Das Buch Genesis*, Stuttgart 2000, 93. is erre céloz: „Gerade »J«, diese angeblich naive und am wenigsten juadaistische Quelle, ist hier der Vertreter des Gesetzes und der Gesetzesreligion!”

történelmi tapasztalatokat szem előtt tartva írták le. Ezzel a résszel már egyúttal a DTM-ben találjuk magunkat, amely legtöbb kutató szerint Mózes ötödik könyvével kezdődik és a Királyok második könyvével végződik. Láthatjuk ugyanakkor azt is, ami a mai őszövétségi bevezetés tudományában *opinio communis*-nak tűnik, hogy a Pentateuchust és a DTM-t egymásra hangolva szerkesztették.¹⁴ A Pentateuchuson belül még a jövő perspektíváját foglalják magukban a következő címszavak: kiválasztás, szövetségkötés és ígéret.¹⁵ Ezekkel jelen tanulmányunkban nem kívánunk behatóbban foglalkozni.

3. Általános evidenciák a DTM-ben

A DTM-ben fő téma a királyság, aminek problémája már a Deuteronomiumban is jelen van, hiszen Mózes utolsó könyve tartalmazza a király-törvényt (MTörv 17,14-20). A Bírák könyve pedig beszámol Abimelek kísérletéről, hogy bevezesse Izraelben a királyságot (Bír 9). Az ő apja Gedeon nem akar király lenni (Bír 8,22-23). Ez a könyv összességében a királyságot – annak ellenére, hogy Abimelek kudarcra ítélte, usurpációs királyságát érthető okok miatt negatív színben tünteti föl – mégis pozitívan szemléli: „Ebben az időben nem volt király Izraelben, és mindenki azt tette, amit kedve tartott” (Bír 21,20). Rut könyve Dávid családfáját hozza, és ezért Dávid genealógiájának tarthatjuk, burkoltan

¹⁴ Zenger, E., (Hrsg.) *Einleitung in das Alte Testament*, 2004. 5. kibővített és alaposan átdolgozott kiadás, 177-178. És GERTZ, J. CH., „Tora und Vordere Propheten”, in GERTZ, J. CH., *Grundinformation Altes Testament*, Göttingen 2006, *UTB* 2745. 187-302. különösen is 208-213. Továbbá SCHMITT, H-CH., *Arbeitsbuch zum Alten Testament*, Göttingen 2005, *UTB* 2146. 173-302. És SCHMID, K., *Literaturgeschichte des Alten Testaments, Eine Einführung*, Darmstadt 2008, 212: „die alttestamentliche Literatur, so wie sie überliefert worden ist, ein jetzt zusammengehöriges Ganzes bildet, das mit der Pentateuchredaktion sowie dem Abschluss von Neviim sogar »kanonische« Formationsprozesse durchlaufen hat”. Viszont még hagyományosan külön tárgyalja Thomas Römer és mások által kiadott introdukció: *Introduction a l’Ancien Testament*, Geneve 2004.

¹⁵ H. Cancik a zsidó történetírás sajátosságának tartja, hogy a bibliai könyvekben átfogó teológiai témákat dolgoznak fel (Plan und Gerechtigkeit Gottes, Erwählung, Verheißung, Erfüllung, Gericht, Strafe Sühne, Führung, Sinn, Ziel und Ende der Geschichte usw.), és ezeken nyugszik a zsidó történetírás. „Allein in Israel kam es zur Darstellung von handlungsübergreifenden Prozessen... und mit umfassenden Themen...” (*Geschichtsschreibung*, 818). Másik jellemzője, hogy váltogatja a cselekményt és a beszédet (Handlung-Rede). És sokszor a beszéd váltja ki a cselekvést. Míg a többi közel-keleti népnél vagy beszéd van, vagy cselekvés. Itt a kettőt egymásba szövik (*Geschichtsschreibung*, 818).

tehát magát a királyságot készíti elő. A Sámuel, Királyok és a Krónikák könyveiben ezt nem is kell bizonyítanunk. A DTM-ben egyedül József könyve nem foglalkozik a királysággal, és nem érinti az izraeli királyságot. A királyság csak a pogányok királyságaként van jelen e honfoglalást elbeszélő könyvben, amikor királyaikat mint legyőzötteket felsorolja, vagy beszámol az ellenük vezetett győztes ütközetekről. E „győztes ütközeteket” egyébként maga a Biblia több helyen korrigálja (vö. Bír 3,1-6; Ezdr 9,1-2; Zsolt 106,34-43-t).¹⁶

A királyság kritikus pólusaként megjelenik a klasszikus próféta-ság. A két intézmény, ha nem is mindig, de legtöbbször ellentétben állt egymással. Néha pedig úgy tűnik, hogy a próféta-ság korrekatív szerepet tölt be, amit a királyok elfogadnak. Viszont arra is van bőséges példa, hogy a királyokkal szemben a próféták politikai túlkapasokra ragadtatják magukat (pl. Elizeus vö. 2Kir 9). Gyakran viszont a jövőt Jahve éppen a prófétákon keresztül tárja föl.

A kérdést úgy is föl lehet vetni, hogy az Ószövetség e könyvei hogyan szemlélték a királyságot annak bevezetésekor, annak története folyamán és annak bukásakor. Azt érdekes lenne megvizsgálni, hogy a királyság kritikájából és magának az intézménynek dicstelen levitézléséből hogyan alakult ki a királyság messiási szemlélete, ami fényesen bizonyítaná címünk helytálló megfogalmazását, azaz, hogy a valós történelem kritikája mögött pozitív jövő szemlélet húzódik meg. Ennek szertegázó problémája megér viszont egy önálló tanulmányt.

4. A DTM történetiségének jellemzői

Nyilván az egész történeti művet nem tekinthetjük mai értelemben vett történeti beszámoló-nak, de például Dávid trónjának utódlását (2Sám 9-20; 1Kir 1k) maga Rudolf Smend is inkább történeti és politikai indíttatású írásnak tartja, nem pedig vallásos jellegűnek.¹⁷ A Dávid föl-emelkedéséről szóló történetet (1Sám 16 – 2Sám 5 [6-8])¹⁸ E. Meyer még igazi történetírásnak nevezi 400 évvel Hérodotosz előtt.¹⁹ Erről az

¹⁶ Lásd bővebben: KOCSI, GY., „Az Ószövetség és az erőszak”, in *Vigilia* 6 (2007) 402-412.

¹⁷ Vö. SMEND, R. „Geschichtsschreibung”, in Fahlbusch, E. – Lochman, J. M. – Mbiti, J. – Vischer, L. (Hrsg.), *EKL (Evangelisches Kirchenlexikon)*, Göttingen 1989, Bd. II. G-K. 119.

¹⁸ A rész lehatárolásához lásd magyar nyelven RÓZSA, H., *Az Ószövetség keletkezése*, I. Budapest 1999, 336-338.

¹⁹ MEYER, E., *Geschichte des Altertums*, II/2 ²1931. = Darmstadt ⁴1965, 285k.

„igazi történetírásról” ma megoszlanak a vélemények, mert a szerzőt elsősorban mégiscsak teológiai szempontok vezetik,²⁰ és az események egymásra hatása végső soron csak másodlagos. A trónutódlás történetiségének kérdését pozitívan válaszolják meg, ahol a teológiai reflexiókat (vö. 2Sám 11,27 12,24 17,14-t) inkább későbbi betoldásnak tekintik.²¹ A DTM közel félévezredet ölel fel, de érdeklődése elsősorban Izrael és királyainak istenkapcsolatára irányul,²² és ennek fényében nézi a történeti anyagot.

E műben megtalálható a *történelem periodizálásának*²³ kísérlete, mely főleg a Bírák könyvét jellemzi, de a királyok megítélése is rokon ezzel a sémával a Királyok két könyvében, ahol szilárd struktúrát dolgoz ki az egyes királyok művének értékelésére. Véleményünk szerint

²⁰ ROST, L., *Das kleine Credo und andere Studien zum Alten Testament*, Heidelberg 1965. Die Überlieferung von der Thronfolge Davids, 119-253. És a 175. oldalon ezt írja a Nátán-jövendöléssel kapcsolatban: „Somit waren es drei verschiedene Zeiten, die an dieser Nathansweisagung gearbeitet haben. Inhalt und Form der Weisagung wurde geändert. Aber gemeinsam blieb allen Schichten die Gewißheit, daß *Jahwe seinen Knecht durch den Mund des Propheten Nathan einen Blick in die Zukunft seines Hauses hat tun lassen.*” (dólt szedés tőlem).

²¹ Vö. SMEND, „Geschichtsschreibung”, 119.

²² Vö. SMEND, „Geschichtsschreibung”, 119.

²³ A természeti népeket a statikus világszemlélet jellemzi. És ünnepeik is a vetéssel és az aratással függenek össze. Nem ismerik a Föld kezdetét, de a vége után sem érdeklődnek. Jellemzi ez az egyiptomiakat, sumérokat, indiaiakat és a kínaiakat is. Szemléletük a kezdet és vég nélküli körforgást tükrözi vissza. A periodizálás viszont jellemzője mind a ciklikus, mind a lineáris szemléletmódnak. Az indiai négyes sémán alapszik. Beszélnek a *mundus senescens*-ről (öregedő világ-ról, az ember öregedésének megfelelően). És az egyes világkorok egyfajta dekadenciáról is árulkodnak, ahogyan Ovidiusnál is megfigyelhető: aranykor, ezüstkor, bronzkor és a vaskor. Az 5. kor pedig Hesziadosz szerint is a szétesés kora. Az indiai 4 világkorszak eszméje 1200 évenként változik: 4800-3600-2400-1200. A morális kvalitás is süllyed. A végén nem az eszkaton áll, hanem az egész újra ismétlődik. A kinyilatkoztatott vallásokat a visszafordíthatatlan történelem szemlélete jellemzi, ami a teremtés és a világ vége között zajlik. A kinyilatkoztatás egyúttal permanens. Vö. LANCZKOWSKI, G., „Geschichte”, in *TRE* 12. köt., Berlin – New York 1984, 565-569. Kiegészítésként megjegyezzük: ez a fajta periodizálás megfigyelhető a Bírák könyvében is, mint strukturális séma (lásd Bír 2, 11-19-t). De jellemző Dániel könyvére is, ahol az egymást váltó világkorokat egy különleges szobor és a vadállatok jelzik, majd a végén jön az Emberfiának kora (Dán 2; 7). Vö. még NOTH, M., „Das Geschichtsverständnis der alttestamentlichen Apokalypthyk”, 1954. in *Gesammelte Studien*, zweite, um einen Anhang erweiterte Auflage, München 1960. Theologische Bücherei 6. 248-273. (Eredetileg megjelent: *Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften*, Heft 21. Sitzung am 12 Oktober 1953. in Düsseldorf, Westdeutscher Verlag Köln und Opladen, (1954).

a Bírák könyvét jellemzi a ciklikus szemlélet,²⁴ és Izrael fiainak viselkedése miatt nem megy tovább az üdvösség-történet. Általában az a meggyőződés él bennünk, hogy az Ószövetségre csak a lineáris szemléletmód jellemző. Ezzel szemben a Bírák könyve dolgozik a ciklikus struktúrával. És úgy tűnik: ez a struktúra tudatos és könnyen felismerhető, mert kisebb változtatásokkal újra meg újra ennek segítségével jellemzik a Bírák könyvének korát. Először ezzel a sémával a Bír 2,10-19-ben találkozunk, és az egész könyvet átszövi (például 6,1-2.7.10; 8,28-35). De ismeri még Neh 9,25-28 is. És a Zsoltárookban is visszhangzik e struktúra (Zsolt 106,41-45), sőt töredékesen még Eszter imájában is feltűnik (Esz 4,6).

Míg a pátriárkák korát jellemzik a csodák vagy a csodálatos események, addig a Dávid trónjának utódlásáról szóló részben sehol sem történik csoda²⁵ – így nyilatkozik G. von Rad. Ez igaz, de azért megjegyezzük, hogy a DTM más helyein viszont élnek vele. Gondoljunk Sámson történetére (Bír 13-16), Józsué nap-csodájára (Józs 10,12-14), Gedeon gyapjára (Bír 6,36-40) vagy ahogyan Jahve legyőzi a midiánitákat Gedeon és háromszáz társán keresztül (Bír 7).

Az egész bibliai szemléletmódra rányomja bélyegét a „Tun-Ergehen” (*tett-következmény*) közötti összefüggés, ami megfigyelhető egyébként az *áldás és átok* teológiai páros esetében is. Az utóbbi azt jelenti, hogy az isteni parancsok megtartását Isten áldása kíséri, míg a megszegését átok. Végeredményben a tett-következmény összefüggés ugyanezt akarja kimondani. E szemléletmód alkalmazása lépten-nyomon utolérhető a DTM-ben, de a korábbi teológiai páros is. Sámuel könyveiben azonban ennek szinonimáját, a „*kiválaszt – elvet*” szópárt gyakrabban megtaláljuk (1Sám 10,24; 15,23.26). A „történelem célbajutása”, a nép jó sora, a végbevitt cselekedetektől függ, és ezt az egyénre – főleg a királyokra –, de az egész közösségre is alkalmazzák. A történelem kritikája nem magának a történelemnek mint elvont fogalomnak a bírálata, hanem a Biblia nyelvén sokkal inkább az egyes királyok vagy személyek cselekedeteinek kritikáját jelenti (2Sám 11-12).

Isten a *történelem menetéből* lesz felismerhető. Ez szembeütőbb azon prófétai szavaknál, jövődöléseknél, ahol Isten így nyilatko-

²⁴ A ciklikus és lineáris időszemlélet felismerése valószínű Hans Leisegangtól származik a tudományos világban: *Denkformen*, Berlin, 1928. A ²1951, 355-442. oldalakon bőséges példákon be is mutatja.

²⁵ *Theologie des Alten Testaments*, München, I. 4. kiad., 328.

zik: „akkor majd megtudják, hogy Én Jahve vagyok az Úr”.²⁶ Isten a történelemben működhet nagy tettei révén, de *az emberek szívének keresztül* is. Az értelmes, bölcs, belátó, éber szív Salamon kérései között is szerepel (1Kir 3,9). Az eredeti héber szövegben „halló szív” (*léb sóméa*) szerepel. Valószínű, hogy az Istenre hallgató engedelmes szívet, akarja jelenteni. A Septuaginta is halló szívnek fogja föl. De lejjebb már bölcs, értő szívről van szó (3,12). Viszont ezt az adományt is feltételelessé teszi: „s ha az én útjaimon jársz, megtartva parancsaimat és törvényeimet...”. Azaz visszajutunk a tórához, amit Izrael már a Pentateuchusban megkapott, és megtartása lesz jövőjének és boldogulásának záloga. Ez pedig újfent jól mutatja, hogy a két művet, a Pentateuchust és DTM-t, egymásra hangolva szerkesztették, ahogyan fentebb már meg is jegyeztük (lásd a 14. lábjegyzetet).

4. A tóra megtartása mint a jövő minőségének záloga a DTM-ben

A pátriárkáknak szóló ígéretek nincsenek feltételhez kötve. Ők egyébként is mintái az Istenre hagyatkozásnak, mégha helyel-közzel negatívumokat is hallunk róluk Ter 12,14-20; 20,2.11k; 21,8-11). Jákob például számol az áldás megszerzésekor azzal, hogy Izsák áldása helyett átka érheti (Ter 27,10-14). A törvény adása után viszont – amely klaszszikusan a Sínai-hegynél történt (Kiv 19-23) – a tórához való viszonyulás lesz a jövő záloga és minősége, és be nem tartása miatt éri őket a kritika (= elmarasztalás és büntetés). Először a marai lázongáskor hangzik el: „Itt adott nekik törvényt és jogot, és állította őket választás elé: »Ha hallgatsz Uradnak, Istenednek szavára, és azt teszed, ami helyes az ő szemében, ha engedelmeskedsz parancsainak, és követed minden utasítását, akkor nem sújtalak semmiféle betegséggel, amelyekkel az egyiptomiakat sújtottam. Én, az Úr vagyok a te orvosod” (Kiv 15,25-26). A MTörv 28. fejezete e gondolat legpregnansabb bemutatása. Itt egyértelmű, hogy a jövő az Úr szavából lesz. Egyébként a világ is az Úr szavából lett. És sok helyütt az Úr szava azonos a tórával, és ezért Isten a jövőt, a világot a tóra alapján teremti, sőt az embert is, ahogyan a rabbik

²⁶ BOTTERWECK, G. J., *ydi*, in *ThWAT*, III., Stuttgart 1982, 502-503. Szerzőnk számtalan helyel a DTM-ből is alátámasztja tézisét, hogy Isten a történelem menetéből felismerhető (MTörv 4,35.39; 7,9; 1Kir 8,60; 18,37 1Kir 20,13; 28; 2Kir 10,10; 19,19; 2Krón 33,13). Így van ez az egyiptomi csapásokról szóló beszámolóban is, ahol talán legemlékezetesebben fordul elő.

gondolják.²⁷ A sikeres jövő tehát Isten parancsainak hűséges megtartásából (MTörv 28,1.15) származik: „Az Úr meghallotta hangos beszédedet, amelyet velem folytattatok, és így szólt hozzám az Úr: »Hallottam a hangos beszédet, amelyet ezek az emberek veled folytattak; mindenben igazuk van, amit mondtak. Bárcsak mindig ilyen maradna a szívük, hogy félnének, megtartanák parancsaimat, és jól menne mindig soruk, nekik is gyermekeiknek is«” (MTörv 5,28-29).

Kiegészítésként megjegyezzük, hogy e fejezet (MTörv 28) nyelvezete biztosan deuteronomisztikus, és rokon Jeremiás próféta könyveinek bizonyos elemeivel és motívumaival. Ilyen pl. a vasiga: „Vasigát rak nyakadra, míg ki nem pusztít” (MTörv 28,48). „Vasigát teszek mind e nemzeteknek a nyakára” (Jer 28,13).

A törát tehát maradéktalanul jónak tartják, így nyilván a törvényeit is. Ezekielnél viszont az szerepel, hogy az Úr rossz törvényeket is adott, de csak egyedül őnála (Ez 20,25).²⁸ A Pentateuchusban a törvény be nem tartása késlelteti a honfoglalást, és megnöveli a pusztai vándorlás idejét.²⁹ A királyság idején viszont, de már a bírák korában is a törvénynek vagy az Úr szavának be nem tartása, nem késletetést jelent – hiszen az Ígéretek teljesültek, és a honfoglalás is megtörtént –, hanem a törvénszegő vagy a nép bűnhődésével jár. Bár ez a motívum már Mózesnél megfigyelhető, sőt a kémek és nép esetében is (Szám 13-14). A királyok azzal bűnhődnek, hogy nem tudnak tartós dinasztiát létrehozni (például Saul: 1Sám 13,13-14; 15,11.23.26.27 és nagyon érdekes, még Salamon (!) sem: 1Kir 11,9-13; 11,30-39³⁰). A népet pedig fogságra

²⁷ STUHLMACHER, P., *Biblische Theologie des Neuen Testaments*, Göttingen 1992, Bd. 1. 257k. Rabbi Akiba mondja a MTörv 4,8.32-37-t és Bar 4,4-t kommentálva: „Nekik (a zsidóknak) hírül lett adva, hogy olyan eszközt kaptak, amellyel a világ lett teremtve. És az is mondatott: »Jó tanítást adtam nektek, törámat ne hagyjátok el!« (Péld 4,2). Az írástudók számolása szerint a tóra 613 parancsból áll, éspedig 248 parancsból és 365 tiltásból. A Ter 1,27-hez azt mondja a Targum. Isten saját képére teremti az embert és más rabbinista források szerint az ember 248 tagból és 365 érből áll. Isten a világot tehát a tóra szerint és a tórára szabta és teremtette – benne az embert is.”

²⁸ KOCSI, GY., „Adhat-e Isten rossz parancsokat (Ez 20,25)?”, in *Jeromos füzetek* 48. szám, 2002. 5-15.

²⁹ SCHREINER, J., *Theologie des Alten Testaments, (Die Neue Echter Bibel, Ergänzungsband I. zum Alten Testament)*, Würzburg 1995, 309: „Allerdings läuft das Geschehen dann nicht einfach ins Kommende weiter. Dann macht Jahwe einen Einschnitt, der tief und schmerzlich ist.”

³⁰ Salamonra vonatkozóan roppant érdekesek ezek a szavak. Egyrészt úgy tűnik, hogy az Úr meghagyja őt békében királynak, azaz életében nem történik semmi, végig megtarthatja uralmát 11,11-13. Ugyanezen fejezet másik verse pedig arról számol be,

vetik majd, azaz, elveszíti az országot. De ez a motívum is ki van már dolgozva a pentateuchusban (Vö. Szám 13,32-t Szám 14,26-30-cal).

6. Kritika és jövő Sámuel meghívásában

Sámuel meghívása egyszerre tartalmazza a kritikát és a jövőt, a *kiválasztást* és az *elvetést*. Nevezetesen Éli főpap és fiai kritikáját, de Sámuel jövőjét is. Az egész harmadik fejezet szimmetrikus struktúrával rendelkezik.³¹ Úgy tűnik, hogy Isten valakit, sőt sokszor az egész nemzetségét elveti, elmozdítja hivatalából, és helyette másik embert hív meg, és általa vezeti a népet, és adja tudtul akaratát. Azt gondoljuk: tudatosan is összefonja ezt az elvet két egymást követő mondatban Sámuel első könyve. Sámuel ugyanis tudtul adja nevelőjének, Élinek Isten tervét, először azonban fél elmondani (1Sám 3,15), mert fenyegető ítéletről van szó, de Éli unszolására mégis megteszi: „Sámuel tehát elmondott min-

hogy már Salamon kezéből kiragadja az Úr életében a királyságot, és csak fejedelem marad: „Nem ragadom ki kezéből az egész királyságot – meghagyom *fejedelemnek*, amíg csak él szolgám Dávid kedvéért, aki kiválasztottam, és aki szem előtt tartotta parancsaimat és törvényeimet” (11,34). Sőt az Úr Jerobeámnak, Salamon robottisztjének olyan tartós házat, dinasztiát épít, mint Dávidnak: „s marandó házat építetek neked, mint Dávidnak építettem, és rád bízom Izrael”. Sokan azt mondják újabban az exegéták közül, hogy ezzel a dávidi dinasztia igazában átment Jerobeámra, tehát ő viszi tovább a dávidi dinasztiát. Így pl. LOHFINK, N., *Haragos visszatekintés az államra*, Budapest 2005. 122. A szövegben használt nír – mécses szó helyes fordítása pedig: *uralom* (vö. LOHFINK, i. m., 123. A szöveg rendkívül nehéz, és bizonyára többször is átdolgozták. Lohfink legalább két réteget vesz benne észre. Annak ellenére, hogy átmegegy a dinasztia Jerobeámra, mégis tartalmaz az orákulum megszorításokat, hogy Dávid miatt egy rész, egy törzs megmarad utódai kezében (1Kír 11,35.36.39).

³¹ Vö. BAR-EFRAT, S., *Das erste Buch Samuel, Ein narratologisch-philologischer Kommentar*, BWANT 176. Stuttgart 2007, (Tel-Aviv 1996.) 95.:

Bevezetés (1-3 versek)

Beszélgetés Éli és Sámuel között a kinyilatkoztatás előtt (4-9 versek)

Kinyilatkoztatás (10-14 versek)

Beszélgetés Éli és Sámuel között a kinyilatkoztatás után (15-18 versek)

Befejezés (19-4,1a)

Megjegyezzük, hogy az *íme* nyomatékösítő szó szintén fontos strukturáló elem e fejezetben, amit Bar-Efrat nem vesz észre, pedig változást jelöl a cselekmény lefolyásában. A halvány „*Itt vagyok*” fordítás helyett az „*Íme én*”-t kellene mondani. Sámuel meghívást erre a szóra alapozza a szakasz szerzője, és Éli házának változását, azaz elmozdítását is jelzi 11. versben. De jelzi háromszor Sámuel életének a megváltozását is, hiszen most már nem Éli szolgálja lesz, hanem ezentúl az Úr prófétája.

dent, és nem hallgatott el semmit. Erre Éli azt mondta: »Ő az Úr! Tegye, ami tetszik neki!« Sámuel felnőtt, és vele volt az Úr, és nem hagyta, hogy egyetlen szava is meghiúsuljon. Dántól Beersebáig egész Izrael megtudta, hogy Sámuel az Úr prófétájává választotta... Éli nagyon megöregedett, s fiai folytatták üzelmeiket az Úr színe előtt” (1Sám 3,18-4,1).

Majd következik a beszámoló Éli házának pusztulásáról és Sámuel felemelkedéséről. Tegyük hozzá, hogy a történelem ismétli magát Sámuel esetében, mert neki sem volt szerencséje fiaival, ő is hasonló cipőben járt, mint Éli: „Amikor Sámuel megöregedett, a fiait tette meg Izrael bíráivá. Az idősebbik fiát Joelnek hívták, a fiatalabbat Abijának. és Beersebában ültek törvényt. De fiai nem az ő útjain jártak, a maguk hasznát nézték, ajándékokat fogadtak el, és kiforgatták a törvényt” (2Sám 8,1-3). Majd következik Izrael véneinek akciója Sámuel és fiai ellen, és a királyság bevezetésének óhaja. Azt gondolom, ebben a történetben a végső szöveg szintjén kitapintható címünk helyessége: történetkritika és pozitív jövő szemlélet. A bírák korának viszonyaira tehát jellemző ez, de hogyan állunk magával a királysággal?

7. Hogyan ítélik meg a királyokat a DTM-ben, és mikor ígérik nekik jövőt?

Míg a Genézis a *pátriárkákkal* foglalkozik az *én-te kapcsolat* keretében, és a nekik adott ígéreten keresztül mutatja be a „történelem” menetét. Az Exodust viszont már egy *nép* kialakulása érdekli. A DTM azonban újra elsősorban az egyénekre, a *nép vezetőire*, a *királyokra* összpontosít, mégha nyilván a háttérben mindig ott van a nép érdeke. Ezt egy statisztikai adat is megvilágíthatja, hiszen a „király” szó 2500-szor fordul elő az Ószövetségben és ezzel a negyedik leggyakrabban szereplő fogalom, még Izraelnél is többször találkozunk vele. Ha ehhez még a „királykodik”, uralkodik szinonimát is hozzávesszük, ami bár különböző igetörzsekben, de előfordul, akkor még 3500-szoros előfordulást is meghaladja, és ekkor még nem számoltuk a királyok neveit.³² A királyság kialakulása után a történelmet rajtuk keresztül mutatják be. A történelem menetét elsősorban erkölcsi viselkedésük, magatartásuk befolyásolja.

Ahogy a Bírák könyvében láttuk: Isten elveti Élit és házat, de Sámuellel új jövőt kezd. Ez a séma később még Jézus apokaliptikus

³² Vö. SOGGIN, J. A., *Jm*, in Jenni, E. – Westermann, Cl. (kiad.), *THAT*, München-Zürich 1978. Bd. I., 908-919. főként 910.

kijelentéseit is uralja: „Ha ketten lesznek a mezőn, az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják. Ha két asszony örül egy malomkövel, az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják” (Mt 24,40-41). A királyság idején folytatódik ez a séma, ami a Bírák korára már ki is kristályosodott. Saul egy ideig a jövő hordozója, de elbukik, és Dávid lesz a nép vezetője (1Sám 16,1). Dávidot egészen addig, amíg házasságtörést nem követ el, és meg nem öleti Uriját – *áldás* kíséri, utána viszont baj és *átok*.³³ Ahogyan láttuk, ez a séma már a bűnbeesés és a vízözön történetében ki van dolgozva. Hasonlóan érdekes a dinasztikus ígélet szerepe is. Talán már Saulnál is elhangzik – legalábbis negatív formában. Sőt az Éli és Sámuel közötti „kritika-jövő” séma kettőssége is kitapintható: „Erre Sámuel azt mondta Saulnak: „Ostobaságot csináltál! Ha teljesítetted volna az Úrnak, Istenednek parancsát, amelyet adott neked, az Úr is fenntartotta volna uralmat Izrael fölött örök időkre. De így még a te uralmat sem tartja fenn. Az Úr keresett egy szíve szerinti embert, s ezt rendelte népe fölé fejedelemnek, mivel nem tartottad meg, amit az Úr parancsolt neked” (1Sám 13,13-14). Salamonnál is megfigyelhető ez a tendencia. És már életében megítéli Jahve, s a királyság nagyobb részét Jerobeámnak adja oda (1Kir 11,11), és Jahve ígéretet tesz arra, hogy Salamon szolgájának adja a királyságot. Ez a szolga pedig Jerobeámot jelenti. De Dávidért egyetlen törzs megmarad a királynak. Külső ellenséget is küld és belsőt is, Jerobeámot, akinek Achija próféta odaadja a dávidi királyságot. És a nátáni ígéret is sok exegéta szerint magára Jerobeámra megy át.³⁴

A királyok megítélése egyébként messzemenően negatív. Dávid ideális királynak számít, de árnyoldalait sem hallgatja el a DTM. Júda királyait vagy elmarasztalja, vagy bizonyos fenntartásokkal jót is mond róluk. Maradékalanul csak Hiszkiját és Józiját ismeri el. Izrael királyait viszont mindet elítéli, mert elszakadtak a jeruzsálemi kultusz-tól, amit legelőször Jerobeám tett meg, felállítva a bételi és a dáni szentélyt.³⁵

³³ CARLSON, R. A., *David, the Chosen King: A Traditio-Historical Approach to the Second Book of Samuel*, Stockholm 1964. Vö. CHILDS, B. S., *Introduction to the Old Testament as Scripture*, Philadelphia 1979, 275: David under the blessing and the curse. 276: However, the strongest evidence for seeing a different principle of arrangement operative has been presented by Carlson. He argues for a D-group redaction which sees II Sam. 2-5 as 'David under the Blessing', and II Sam. 9-24 as 'David under the Curse'.

³⁴ LOHFINK, N., *Haragos visszatekintés az államra*, Budapest 2005, 122.

³⁵ Vö. RÓZSA, H., *Az Ószövetség keletkezése* I. Budapest 3. átdolgozott kiadás, 1999, 298-299.

8. A bűnbánat lehetővé teszi a jövőt?

Dávid bűne büntetést von maga után, de bűnbánata lehetővé teszi a jövőt. Nyilván több réteg ítélete tükröződik vissza a szövegben. 2Sám 11 elmondja Dávid bűnét, a 12. fejezet pedig már kilátásba helyezi a bűnhődést: „Nos, a kard sose fordul el házadtól.³⁶ Nos, saját házadból hozok rád romlást. A *hén, hinnen* deiktikus partikula, amit „íme, lám, nos”-sal fordíthatunk, önkéntelenül jelzi a változást még egy jeleneten belül is. Ezt a jelenséget több bibliai hellyel is alátámaszthatjuk: Ter 3,22; Iz 7,14; Mt 2,2 (csak a görög szövegben, a magyar fordítás elszakasztja) Mt 2,9 (ld. továbbá a 31. lábjegyzetet fentebb). A kard amiatt is érdekes, mert a Dávidról szóló elbeszélések összekapcsoló motívuma (1Sám 17,39.45.51; 21,9.10; 22,19; 25,13; 30,17; 31,4-5; 2Sám 2,26; 3,27.29; 11,25; 12,9-10; 13,28; 20,10.22; 24,13; 1Kir 1,51; 2,8; 2,25.29.46).

A bűnbánat Dávid számára tényleg lehetővé teszi a jövőt: „Vétkeztem az Úr ellen!” Nátán ezt válaszolta Dávidnak: „Így az Úr is megbocsátja bűnödöt, s nem halsz meg.” A folytatás viszont – a bűnbánat ellenére – a fenyegető büntetés beteljesedését mutatja. Azaz, úgy tűnik, a tett következményét vállalni kell. És az illetőnek megaláztatásban kell részesülnie (Jákob esetében megfigyelhető ez, de Dávid esetében is).

Viszont ugyanakkor feltűnő, hogy egyesek bűnére, túlkapására nincs bűnbocsánat. Ezt Saul esetében figyelhetjük meg, aki többször kéri Sámuelet, hogy könyörögjön az Úrhoz, amikor Sámuel Saul tetteiben az Úr nemtetszését nyilvánítja ki (vö. 1Sám 15,24-29). Rendszerint valamilyen kultikus vétek miatt. Dávid is végez kultikus funkciót, nála ez nem számít túlkapásnak, Salamonnál sem, de érdekes módon Saulnál igen. Arról van szó, hogy Saul nem tölti be az átkot, és ez nem tetszik az

³⁶ In SHIMON BAR-EFRAT, *Wie die Bibel erzählt, Alttestamentliche Texte als literarische Kunstwerke verstehen*, Gütersloh 2006, 151.: „Der zusammenhängende Handlungsverlauf dieses Blocks liegt nicht nur darin begründet, dass die Ereignisse jeder Erzählung die Ergebnisse der vorausgegangenen sind, sondern auch darin, dass die thematische Struktur aller Erzählungen analog ist: Sexuelle Verfehlung führt zum Mord – wie bei David, so auch bei Amnon und Absalom (und gewissermaßen auch bei Adonija).

David	+	Batseba	→	Mord an Uria
Amnon	+	Tamar	→	Mord an Amnon
Absalom	+	Dauids Nebenfrauen	→	Mord an Absalom
(Adonija	+	Abischag)	→	Mord an Adonija

Úrnak (1Sám 15,14). Bár Lohfink alapos tanulmányában kimutatja, hogy a kheremet, (= az átkot) a zsidók egyetlen egyszer sem töltötték be.³⁷ De a szövegben magában ez mégis vétségnek számít. Vagy az, hogy áldozatot mutat be Saul, és nem várja be Sámuel prófétát (1Sám 13,7-14).

Valószínű, a próféta, illetve a király kompetenciája nem volt világosan körülhatárolva, mint később a Deuteronomium hivatal törvényeiben (MTörv 16-18). És ezért büntösitik ezzel Sault.³⁸ Véleményünk szerint azonban itt a történelem menetéből tekintenek vissza. Azaz Saul nem volt sikeres és ezt valamilyen vétekekkel próbálták megindokolni. Hasonlóan a Teremtés könyvében Ézsau nem kap áldást, mert az már Jákobé. Az örök dinasztia a történelem síkján Dávidé, így meg kell magyarázni Saul elvetését.

9. Összegzés

Reméljük, sikerült bemutatnunk a történetkritikát és a pozitív jövőszemléletet a DTM-ben. Részben átveszi a Pentateuchus szemléletét (átok-áldás) és a tett-következmény sémát, amely csiráiban ott van már a pátriárkák történetében, de jellemző a Krónikás történeti művére is. Igazában a tórához való viszony garantálja a jövő minőségét, mert megtartása áldást, megszegése pedig átkot von maga után. A bűn megbocsátása sem helyezi hatályon kívül a büntetést. A királyság és a királyok uralmának hosszúsága a tóra betartásától függ. Ami feltűnő, hogy a papok uralma viszont öröknek tűnik (vö. MTörv 17,20-t a 18,5-tel). Nem lehet-e ez árulkodó jele annak, hogy e szövegek szerzőit a papok között kell keresnünk? Annál is inkább, mert a király-törvényt a levita papok őrzik (MTörv 17,18).

³⁷ Vö. KOCSI, GY., „Az Ószövetség és az erőszak”, in *Vigilia* 6 (2007) 404. Továbbá: LOHFINK, N., *ἄρκη*, in *Tehologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III. k. Stuttgart 1982, 192-213.

³⁸ LOHFINK, *Haragos visszatekintés az államra*, 83-95.